

A koncentráción belül napirendre került a szakosodás, mégpedig mind a témák, mind pedig a műfajok tekintetében. A nagy konszernek (pl. United Business Media, Harcourt General, Elsevier) a „médiahatalmak” nyomására, hogy elkerüljék a médiavállalatokba történő „betagozódást”, változatos kooperációkat alakítanak ki. Az ezáltal bekövetkezett fúziók és átrendezések olyan gyorsak és tömegesek, hogy pl. a monopóliumellenes brit hivatalt is zavarba hozták a regisztráció vonatkozásában.

Közben próbálkozások történtek az internetnek a szépirodalmi kiadásba történő bevonására a nyomtatott könyv felváltására. Ezek nem váltak be (vö. *Stephen King* amerikai író kudarcával). Valószínű, hogy az internet a jövőben sem fogja fenyegetni a nyomtatott könyv pozícióit: a két média meg fog férni egymás mellett, s kölcsönösen kiegészíti majd egymást.

Nyugat-Európában a kereskedelmi forgalom jó 10%-át a tudományos és szakfolyóiratok forgalmazása teszi ki. Ezek a jól bevált és hozzáértő kiadók gondozásában minden bizonnyal a jövőben is megőrzik részesedésük nagyságrendjét a könyvkereskedelmi forgalomban.

A kiadó–kereskedő–könyvtár hagyományos háromságán belül szintén sok a feszültség. A fiatalabb szakértők úgy vélik, mindhárom „háromság-intézmény”-nek fel kellene hagynia a korábbi propaganda szokásaival, s az új és fiatal olvasók igényeit legalább olyan intenzív előnyök ígéretével és nyújtásával kellene kielégíteniük, mint a gépkocsi-

kereskedőknek. Húzóerővel rendelkező – olykor humoros – jelszavakat kellene kitalálni, és sokkal bátrabban támaszkodni arra az új technikára, amit a fiatal olvasók már jól ismernek, és használni tudnak.

Sürgető napirendi feladat lett a könyvkiadásban a szótárak és különféle nyelvi segédletek kiadása mindazokon a nyelveken, amelyeket az EU mai és holnap tagországaiban beszélnek. Enélkül nem lehet sikerre vinni a szervezet működését, megoldani a tolmácsolás korántsem könnyű és korántsem kis volumenű feladatait. És ugyanígy: a szépirodalmak, az egyes országok ismeretterjesztő és tudományos művei kölcsönös fordításának következményét is ki kell elégteleníteni.

Végül egy érdekes jelenség: reneszánszát éli az ún. „öreg betűs” könyvek kiadása. Ez a korábban csak a gyerekek és öregek használatára szánt megjelenési forma nagy karrierre tett szert azok között – s az ő számuk még mindig növekszik –, akik egész nap számítógépük képernyőjére függesztik a tekintetüket. Számukra az „öreg betűs” könyv pihenést kínál. Angliában és Németországban némely szépirodalmi és tanácsadó munkát akár 50-100 ezer példányban tesznek közzé „öreg betűkkel”. A könyvtárak – az általános érdeklődést követve – ugyancsak sok ilyen szemüveg nélkül olvasható művet szereznek be.

/KLUKOWSKI, Bogdan: *Trendy rozwoju książki w świecie.* = *Poradnik Bibliotekarza*, 12. sz. 2003. p. 9–11./

(Futala Tibor)

A könyvtárközi kölcsönzés teljesítményének növelése

Az északi országok könyvtárainak teljesítményét vizsgáló felmérésnek az volt a célja, hogy számba vegye a könyvtárközi kölcsönzés (KKK) néhány vonását, javítsa a KKK és dokumentumszolgáltatás határfokát. A vizsgálatot a Tudományos Információ Északi Tanácsa finanszírozta.

A teljesítés időtartamát úgy számították, hogy hány napra van szükség egy kölcsönzési kérés elintézéséhez. (Sajnálatosan a kölcsönadási folyamat időtartamát nem vizsgálták.) A kérdőívben hat dátumot rögzítettek:

- a használó által kitöltött kéréslap dátuma,
- a szolgálati ponton való átvétel dátuma,
- mely napon dolgozta fel a kérést a KKK személyzete,
- az első lehetséges teljesítőhöz való elküldés napja,
- az anyag beérkezésének napja a KKK részleghez vagy a nem teljesítésről való értesítés,
- a használó értesítésének dátuma.

A vizsgálat eredményét az 1. táblázat foglalja össze (a teljes kölcsönzési folyamat, átlagos naptári napok száma).

1. táblázat

	Északi országok összesen	Dánia	Finnország	Izland	Norvégia	Svédország
Könyvek	13,0	17,5	10,0	16,6	8,3	12,4
Másolatok	9,8	14,7	6,3	9,7	8,6	9,7
Együtt	10,4	15,6	7,1	10,5	8,4	11,1

Norvégia kivételével valamennyi országban gyorsabban küldik meg a könyveket, mint a másolatokat; ez megmagyarázhatatlan. Norvégia a BIBSYS katalógusnak köszönheti könyvküldési gyorsaságát. A BIBSYS-ben részt vesz valamennyi norvég egyetemi könyvtár, a Nemzeti Könyvtár, minden főiskolai könyvtár, és egy sor tudományos könyvtár, ezért nagyon könnyű ellenőrizni az állomány státusát (rendelkezésre áll-e az adott könyv, vagy ki van-e kölcsönözve). A BIBSYS-nek nagyon jó KKK modulja van, és a megrendeléseket elektronikusan is leadhatják mind a használók, mind pedig azok a könyvtárak, amelyek nem tagjai a BIBSYS-nek. Finnország messze a leggyorsabb a másolatok megküldésében, s ez annak köszönhető, hogy Finnország az egyetlen északi ország, amely engedélyezi a cikkek elektronikus szolgáltatását az Ariel révén. Norvégia egyelőre csak reméli, hogy módosulhat a nagyon szigorú szerzői jogi törvény. (Az Egyesült Államokban a teljes kölcsönzési idő 1998-ban 15,6 nap volt, Ausztráliában 10,8 nap.)

Az egyes északi országokban a használói kérések teljesítésének aránya 84 és 92% között mozgott, míg a kölcsönző könyvtárak a hozzájuk befutó kéréseket 75-90%-ban tudták kielégíteni. Ez azt jelenti, hogy meglehetősen sikeres mind a kérések, mind a kölcsönzések teljesítése, a könyvtári rendszerekben megvalósul a forrásmegosztás, jó lelőhely-megállapító eszközök állnak rendelkezésre, a legtöbb katalogizált dokumentum hozzáférhető, és a kölcsönzési politika liberális. (Az USA-ban 58%-os, Ausztráliában 77%-os volt a teljesítési arány.)

A vizsgálat megállapította, hogy az egyik legjobban teljesítő könyvtár az oslói Egyetemi Könyvtár Orvostudományi Könyvtára. A könyvtár egyben a Norvég Nemzetközi Medlars Központ is. Elsősorban az oktatók és a hallgatók használják, de nyitva áll a nagyközönség előtt is. 2002-ben a kikölcsönzött dokumentumok száma 32 321 egység, a másolatok száma 14 491, s összesen 90 310-en keresték fel. A könyvtárközi kölcsönkérések teljesítési aránya 92,1%, a kölcsönadásoké 95,7%.

A könyvtár korábban lassú kölcsönadónak számított, egy halom restanciával. Gyakran 3-4 héten keresztül ismételtelen ellenőrizték, hogy egy-egy kérés teljesíthető-e vagy sem. Első lépésként a teljesítmény növelése érdekében a várakozási időt egy hétre csökkentették, s a kérést még aznap visszaküldték, ha a kért dokumentum nem volt a polcon. A pontatlanul beküldött kéréseket immár nem ellenőrizték a Medline-on, hanem visszaküldték kiegészítésre a kérő könyvtárnak. Sok kérő könyvtár azt gondolta, hogy az Orvostudományi Könyvtárnak fogadnia kell valamennyi orvostudományi kérést, függetlenül attól, megvan-e az állományában a keresett mű vagy sem. Így rengeteg pontatlan és lelőhely-megjelölés nélküli kérés érkezett. Külön kampányt folytattak a félreértés tisztázása és a helyes gyakorlat kialakítása végett.

Az internet igénybevétele is segített a restancia feldolgozásában és az információk visszakeresésében. 2000-től kezdve a Subito szolgáltatást használják, s partnereiket is tájékoztatták az ebben rejlő lehetőségekről.

Stratégiai tervükben előirányozták, hogy a beérkező kéréseket két munkanapon belül elintézik, vagy értesítik a használót. A sürgős megrendeléseket még aznap teljesítik. A nehézséget az okozza, hogy a norvég szerzői jogi törvény nem engedi meg a másolatok elektronikus továbbítását. Kérdés, hogy a törvény módosítását elfogadja-e a parlament. Így a postát kényszerülnek használni vagy a könyvtári futárszolgálatot.

Az általuk más könyvtáraktól kért anyagok száma meglehetősen stabil (2002-ben 2049 cikkmásolatot kaptak norvég, s 2463-at külföldi könyvtáraktól). Kivételes volt az 1999-es év, amikor a költözésre felkészülve becsomagolták állományukat, s az időpont eltolódása miatt olyasmit is kölcsön kellett kérniük, amivel pedig rendelkeztek.

A stratégiai tervben azt is célul tűzték ki, hogy a BIBSYS-ben egy online fájl nyitnak valamennyi KKK kérés számára, még akkor is, ha ez azt jelenti, hogy a BIBSYS-en kívüli könyvtárakba irányuló kéréseket kétszer kell rögzíteni.

A Subito segítségével azonosítani tudták azoknak a könyvtáraknak a körét, amelyek a leggyorsabb kölcsönzőknek bizonyultak, s így sikerült elkerülni a „lusta” könyvtárakat. Ha a Subito nem tud segíteni, akkor a National Library of Medicine-hez fordulnak. Korábban a British Libraryt használták, de

az NLM elektronikusan küldi meg a cikkeket, s ezért sokkal gyorsabb, az árai pedig nagyjából megegyeznek a BL-ével.

A másolatokért felszámított térítés 60 norvég korona; ezt az összeget néhány éve egy szakmai testület állapította meg. Minden külső használó és diák köteles fizetni, az oktatók nem, viszont az általuk igénybe vett szolgáltatásról intézetük vagy tanszékük kap számlát negyedévenként. A külföldről érkező másolatok díjszabása korábban magasabb volt, de tekintettel a Subito alacsony áraira, mostanra sikerült egységesen 60 koronában megszabni a térítési díjat.

Minthogy sikeresen felgyorsították KKK és dokumentumszolgáltató tevékenységüket, honlapjukon egyebek között azt is garantálták, hogy három munkanapon belül küldik meg a kért másolatokat; ha valami miatt késnek, nem számítanak fel térítést. A könyveket két munkanapon belül postázzák, s ugyancsak két munkanapon belül dolgozzák fel a KKK-ra vonatkozó kéréseket.

/KROG, Mette: How to achieve better performance in ILL, a Norwegian point of view. World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council, 1–9 August 2003, Berlin. Code Number: 144-E. 6 p./

(Papp István)

Könyvtárközi kölcsönzés – licencelés – szerzői jog

Egy gyors felméréssel tekintették át a Középnugat (USA) 13 tudományos könyvtárában, hogy a licencelés mennyiben befolyásolja a könyvtárközi kölcsönzést (KKK) és a dokumentumellátást.

A KKK részlegek munkatársai arra mutattak rá, hogy nincs közvetlen tudomásuk arról, milyen korlátozásokat kötöttek ki a licencadók az egyes folyóiratcímekre. Továbbá nehézséget jelent, hogy több lépés megtételére kényszerülnek (s ezzel időt vesztenek), ha tájékozódni akarnak ezekről a korlátozásokról. A kölcsönadó könyvtárak ezért különböző listákat állítanak össze, s abban bíznak, hogy a kölcsönkérők már előzőleg tisztázzák a maguk részéről a korlátozásokat, s ennek tudatában postázzák kéréseiket. Azonban a kérő könyvtár nem tesz különbséget a nyomtatott és az elektronikus formátum között, s így a korlátozásokat sem veszi tekintetbe. Ráadásul a licencelés feltételei is évről évre változnak.

A kölcsönadó többféle korlátozással szembesül a KKK teljes megtiltásától a szolgáltatás módjának megszabásán át (pl. megtiltják az elektronikus küldést) bizonyos könyvtártípusok (pl. az ún. kereskedelmi alapon működő könyvtárak) kizárásáig. S mindez kiadónként is változik.

Ennek megfelelően a KKK gyakorlata eltérő az egyes könyvtárakban. Van, ahol csak akkor nyúlnak az online variánshoz, ha nem áll rendelkezésre a nyomtatott; mások a könnyebb kezelhetőség végett az online változatot részesítik előnyben (az esetleges korlátozás kiderítésére fordított időt elenyésztve az anyagmozgatás nehézsége).

Kiderült, hogy a nem teljesítést jobban befolyásolja a vonatkozó licenc korlátozó rendelkezéseinek kiderítése, mint az esetleges korlátozás.

A kérő könyvtárak tapasztalatai szerint sokszor nem tudják meg az okát, miért nem teljesítik kéréseiket, bár tisztában vannak azzal, hogy a teljesítésben szerepet játszanak a licenckorlátozások. A csak digitális formában létező folyóiratok esetében nagyobb valószínűséggel fordulhat elő a törlés vagy nem teljesítés, bár ezek száma nem jelentős. Sokszor a kiadótól sem lehet beszerezni a kívánt cikket tételenkénti vásárlással, mert csak az előfizetőknek van teljes hozzáférésük. (Kérdéses, hogy ez az eljárás elvezet-e az előfizetők számának emelkedéséhez.)

A költségvetések fájdalmas csökkenése a nyomtatott címek előfizetésének folyamatos csökkentéséhez vezetett. A 13 könyvtár közül 12 törölte online folyóiratainak nyomtatott verzióját, s közben nem volt szempont, hogy az elektronikus változatra milyen korlátozások érvényesek a KKK-t illetően. Ez oda vezethet, hogy a kölcsönadó könyvtár vagy minden befutó kérést töröl, amely nem teljesíthető nyomtatott formátumból, vagy csak olyan elektronikus változattal rendelkezik, amelynek licence tiltja a KKK-t.

A munkaráfördítást növeli, ha csak több lépésben állapítható meg a korlátozás ténye, ezért néhány könyvtár inkább nem teljesít, mint hogy vállalja a többletmunkát. Ha a lemondások száma tovább nő, a könyvtáraknak le kell nyelniük mind a KKK-ra fordított több munkaidőt, mind a teljesítési idő